

Kispéter András: TÖMÖRKÉNY ISTVÁN

Miért tekinthetjük — a kiadó véleményével szemben — csupán új és nem egyetlen, nem első átfogó értékelésnek Kispéter András monográfiáját? Azért, mert Ortutay Gyula könyve — ha nem is ilyen részletességgel — átfogó értékelést ad Tömörkényről. (Az egész életművet értékelte Juhász Gyula is a Dugonics Társaság megbízása alapján.) És ha valahol indokolt az összehasonlítás, itt önkéntelenül azt kell először vizsgálnunk, vajon az új, marxista igényvel készült monográfia hogyan egészíti ki a már meglevő gazdag szakirodalmat, hogyan módosítja azt; elsősorban Ortutay nagy sikerű felfedező munkáját, amely ugyancsak szegedi büszkeségünket erősíti, hiszen a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának kiadványaként jelent meg 1934-ben, két kiadásban is. Az összehasonlítási alap természetesen itt sem lehet a terjedelem — ez kétségtelenül Kispéternek kedvezne —, a művek tartalmát, módszerét kell elsősorban értékelnünk. És itt be kell vallanunk, hogy — véleményünk szerint — Kispéter, sajnos kevesebbet nyújt Ortutaynál. Legfőbb hibája talán éppen az, hogy néhány életrajzi vonatkozású adaton túl nem épít eléggé Ortutay szenvedéllyel megrajzolt Tömörkény-portréjára, s nem is vitatkozik vele. Nem válik számára serkentő példává Ortutay kiváló elemzőkészsége, művének világos szerkezeti felépítése, ami egyszerűben áttekinthetőbbé, konkrétabbá teszi az életművet. Jórészt ennek a szerkezeti koncepciónak köszönhető, hogy Ortutaynál hat az életmű — különösen a tanulmány legújabb kiadásában —, vagy legalábbis jobban összefogott alap az elemzés céljára. Kispéternél sokszor lényeges idézetek vesznek el, mert elemzési módszerével megzavarja az író és az olvasó közvetlen találkozását, a művészi stílus élvezetét. De talán éppen az elemzés hiányosságai miatt — sokszor megelégszik felsorolászerű hivatkozással, máshol a régi sematikus elemzések utánzásával — nem bontakozik ki az egész életmű gazdagsága.

Anélkül, hogy e monográfia minden fejezetével részletesebben foglalkoznánk, a legfontosabb esztétikai-irodalomtörténeti problémát próbáljuk megközelíteni Kispéter könyvében: Tömörkény parasztábrázolásának értékelését, s ezzel kapcsolatban Tömörkény helyének meghatározását irodalmunk folytonosságában.

Az 1945-ös irodalomtörténész kongresszuson Veres Péter sürgette először, hogy „meg kell mutatni végre, mi a különbség Tömörkény, Gárdonyi, Móra, de még az impresszionizmusra hajló Móricz Zsigmond népi, paraszti alakjai és a népi írók realista prózájának hősei és általában a parasztábrázolása között.” Voltak, akik már ezen a vitán elhangzott hozzászólásaikkal reagáltak Veres Péter gondolataira, s Kispéter akkori véleménye alapján joggal várhatnánk, hogy monográfiájában, ami Tömörkény parasztábrázolását illeti, egyértelműbben, a szaktudós tájékozottságához illő határozottsággal, önálló értékítélettel mond véleményt Tömörkényről. Ehelyett — feltehetően Ady nekrológjának hatására — idézeteivel olyan összevisszaságot teremt, hogy nem tudjuk, végül is mi az ő véleménye. Mert egyszer túlértékeli Tömörkény parasztábrázolását azzal, hogy Móricz közvetlen elődjének tekinti, máskor tagadja a nagy íróhoz méltó felelősséget. Nem tudja, lehet-e beszélni a „komponálás művészetéről” Tömörkény kapcsán, mert Ady már kimondta erről saját tagadó véleményét. Egyik mondatában Tömörkény művészetét a század végi parasztlelet leghűbb tükrének nevezi, s utána mindjárt ellensúlyozza ezt a pozitív értékelést azzal, hogy Petelei és Kóbor nála jobban rajta tartották kezüket a társadalmi haladás útjain. Meglepő az is, hogy a Szántó Kovács-perről írt Tömörkény-cikknek nem kapnak elég hangsúlyt Kispéter könyvében. Nem elég ezt a valóban figyelemre méltó gondolatot néhány szavas értékeléssel önmagában kiemelni: „Amely napon a jobbagység felszabadításának eszméjét Magyarországon

proklamálták, negyvenhét év múlva ugyanazon a napon egy csomó volt jobbagyot tesznek rabbá, mert nagyon sok volt nekik a szabadság." Látnunk kell emögött azt az utat, amit Tömörkény a tárgyalás kezdete óta megtett egy ilyen pozitív állásfoglalásig, amikor már nem csupán Szántó Kováccsal, mint emberrel szimpatizál, hanem rokonszenvvel, helyes történeti visszapillantással értékeli az agrárszocialista mozgalom egyik legfontosabb eseményét. Ugyanakkor látnunk kell éppen az álneven vagy név nélkül megjelent tudósítások alapján (*Törvénytámas Vásárhelyen*) azt az elmentmondásos magatartást, világnézetet, amit a háborús évek írói termésének értékelésekor helyesen fedez fel Kispéter.

Az írói felelősség jelenlétét, a politikai állásfoglalás hiányát nem lehet egyetlen tagadó mondattal elintézni, mint ahogy nem lehet elfogadni azt az érvelést sem, hogy Tömörkény a népről írt, de nem a népnek. Ez utóbbi gondolat analógiára — mivel műveik csak most kezdenek eljutni oda, ahonnan erednek — Bartók és Kodály művészetéről is azt kellene mondanunk, hogy eredetileg nem a népnek szólnak. A komponálás művészetét illetően Péter László elfogulatlan, lényegét meghatározó értékelését kell inkább elfogadnunk, aki szerint, bár egyetlen Tömörkény életműve, de több írása „a novella klaszszikus fogalma szerint is kiváló.” (Ld. Péter László *Tömörkény mikrokozmosza* c. tanulmányát a Tömörkény-sorozat 8. kötetében.)

A világirodalmi kapcsolatok feltárása kétségtelenül pozitívum Kispéter könyvében (Turgenyev-hatás stb.), de nem értjük, miért kell ilyen iskolás vagy

talán ismeretterjesztő módszerrel, ilyen részletességgel *bevezetni* az olvasót a naturalizmus műhelyébe különösen akkor, ha ez nem volt jelentős hatással Tömörkény munkásságára.

A realista parasztbrázolás történetében kétségtelenül az *előkészítő* szerep illeti meg Tömörkényt éppúgy, mint Móra Ferencet. (Egyet kell tehát értenünk Pándi rögtönzött válaszánaik iényegével, amely az 1955-ös irodalomtörténész-kongresszuson elhangzott.) Tömörkény előkészítője, de nem közvetlen elődje Móricz realizmusának.

Néhány apróbb, de nem jelentéktelen hibáról kell még szólnunk. Ezek feltehetően nyomdatechnikai, szerkesztési munka fogyatékoságait jelzik, ami szokatlan az Akadémiai Kiadó kiadványaiban. Következésképpen helyesírási hibával közlik az egyik legismertebb Tömörkény-novella címét (*János megjátssza magát*), az egyik legismertebb Móra-novella címét (*Mihály folyamatba-tétele* helyett következetesen *folyamatba-vételt* írnak), értelmetlenül közölnek egy Ady-idézet; és sorolhatnánk tovább a sajtóhibákat.

Összegezve Kispéter vállalkozásának értékeit, sajnálattal állapíthatjuk meg, hogy talán egyoldalúan jóformán csak hibákról írtunk, s még jobban, hogy ezek némelyikével már a szerző Juhász-monográfiájában is találkoztunk. Hisszük, hogy a Tömörkény-kutatók hamarosan pozitívan értékelik majd Kispéter munkájának az életrajzkutatás szempontjából értékes adatait, amelyeknek ismertetésére itt nem vállalkozhattunk. (*Akadémiai kiadó, 1964.*)

FAZEKAS ISTVÁN